

til Sverige. Derfor var Sverige mere afhængig af handelssamkvemet med Tyskland, som derfor kunne lægge et hårdt pres på Sverige for at få ændret de traktatmæssige bindinger. Forfatteren understreger, at Sverige var en handelspolitisk småstat (s. 310).

Det fremgår imidlertid af Werners fremstilling, at Sveriges politisk og økonomisk-strukturelt betingede afhængighedsforhold i væsentlig grad blev opvejet af andre forhold: Den tyske sværindustri behov for leverancer af svensk jernmalm, indre tyske modsætninger mellem eksportinteresser og protektionistiske kræfter, samt deraf afledede divergenser mellem Auswärtiges Amt og Reichsamt des Innern (s. 213f). Handelsaftalen markerede derfor ganske vist overgangen til et handelstraktatsystem efter tysk mønster, men det konkrete indhold af aftalen afspejlede hensyntagen til begge landes fundamentale erhvervspolitiske og økonomiske interesser.

Det tysk-britiske konkurrence- og modsætningsforhold belyses i et interessant eksempel, der viser, at Tyskland forgæves forsøgte britisk bistand til at presse Sverige i spørgsmålet om jerneksport-tolden (s. 254ff), men der savnes en generel belysning af Storbritanniens betydning for det svensk-tyske forhold, der næppe udviklede sig isoleret. Storbritannien var Sveriges vigtigste samhandelspartner.

Werners fremstilling ligger klart indenfor det af professor Gemzell ledede forskningsprojekt, Sverige og stormagterne 1905-1940 – og den er tydeligvis inspireret af den øvrige internationale forskning på området: Fremstillingen er baseret på undersøgelsen af et omfattende, både svensk, tysk og engelsk arkivmateriale, som behandles grundigt og detaljeret. Metodisk lægger forfatteren stor vægt på at belyse vekselspillet mellem økonomi og politik, samt mellem ydre og indre politiske forhold. Hun redegør omhyggeligt for de strukturelle og organisationsmæssige forudsætninger for udviklingen af det handelspolitiske forhold mellem de to lande.

Handelspolitikken har levet lidt af en skyggetilværelse i de danske samtids-historiske fremstillinger, der behandler perioden 1900-1940. De svenske af-handlinger vil formentlig bidrage til at få handelspolitikken frem i fuldt dagslys, hvor den rettelig hører hjemme.

Bent Raymond Jørgensen

ANNETTE THÖRNQUIST: Lönearbete eller egen jord? Den svenska lantarbetarörelsen och jordfrågan 1908-1936. Acta Universitatis Upsaliensis 157, Uppsala, Almquist & Wiksell International (Stockholm) 1989, 325 s., 197 SEK.

Med det industrielle gennembrud i Nord- og Vesteuropa skabtes i byerne en arbejderklasse, der fagligt og politisk blev en magtfaktor i de fleste lande. Tilbage var landarbejderne, som langt oppe i dette århundrede måtte tåle en tilværelse, der økonomisk, socialt og kulturelt lå væsentligt under andre samfundsgrupper, og som man politisk kun sjældent hørte om.

Landarbejdernes forhold adskilte sig på mange måder fra byarbejdernes. Man var på godt og ondt i højere grad overladt til sig selv. Forholdet til en arbejdsgiver havde ofte en mere personlig karakter, og mellemværendet kunne f.eks. gøres op i

bolig- og arbejdsydelse i stedet for penge. Det var utvivlsomt vanskeligere at gøre oprør mod tingenes tilstand, når man både manglede materiel og moralsk styrke, og hertil kom, at mange landarbejdere havde en smule jord. Som regel ikke nok til at leve heraf, men nok til at mange ikke følte sig éntydigt som lønarbejdere. At netop ønsket om jord var stort i de forskellige lande ses bl.a. af samtidens debatter, der ofte fik karakter af agitation. Naturligvis var der dem, der gerne så et rigeligt udbud af billig arbejdskraft, men blandt bondepartierne var der også forståelse for ønsket om at få »foden under eget bord«, spørgsmålet var kun hvordan? Skulle det ske på selvejevilkår, som det i Danmark kendes fra »statshusmandsloven« af 1899, eller på brugervilkår, som »jordrentebrugene« fra 1919ff.? Fra socialistisk side satsede man oprindeligt på stordrift som den mest hensigtsmæssige løsning, men gradvist sadlede man i mange lande om til fordel for småbruget, der jo netop ikke beskæftigede fremmed arbejdskraft.

På baggrund heraf er det af interesse, at Annette Thörnquist's doktorafhandling nu foreligger. Hovedsigtet er netop at belyse den svenske landarbejderbevægelses holdning til det fundamentale jordspørgsmål i årene 1908-1936. Imidlertid skuffes læseren ved, at emnet snævres ind til en gennemgang af det svenske landarbejderforbunds historie fra oprettelsen som et socialistisk forbund i 1908 til indlemmelsen i det mere traditionelle svenske LO i 1936. Afhandlingens egentlige ærinde er at undersøge forbundets politisk-ideologiske udvikling i perioden, og det gør forfatteren ud fra en central synsvinkel.

»Svenska Lantarbetareförbundet«s historie er ikke glørværdig. Året efter oprettelsen måtte forbundet ud i sin første større konflikt. Den slog benene væk under organisationen, mange medlemmer meldte sig ud, og efter nogle år ophørte bladet »Lantarbeteren« at udkomme. Først i 1918 rekonstrueredes landarbejderforbundet, men gennem 1920'erne svingede medlemstallet mellem 5-15.000 medlemmer – et beskedent tal i et samfund med 300.000 landarbejdere, hvoraf 2/3 var uden jord. Først efter indlemmelsen i LO steg medlemstallet: i 1940 var der 40.000!

Landarbejderforbundets politiske linie var klart marxistisk. I medlemsbladet søgte man til stadighed at bevidstgøre medlemmerne om baggrunden for deres økonomiske og sociale position, og man efterlod ingen tvivl om, at løsningen på denne tilstand skulle ske ad revolutionær i vej i form af samfundets overtagelse af produktionsmidlerne. Til trods for at forbundet havde en del småbrugere som medlemmer, agiterede man for indførelsen af storbrug (som jo var lettere at overtage). Derfor måtte bladet naturligvis også advare medlemmerne mod fristelsen til at lade sig lokke af borgerlige kredses tilbud i form af »egnahemrørelsen«. I betragtning af, at forbundet havde gode forbindelser til det svenske socialdemokrati, kan det undre, at forbundet så stædigt holdt fast i dogmerne. Allerede o. 1905 var socialdemokratiet begyndt at ændre signaler i jordspørgsmålet. Man fik en stigende forståelse for, at småbruget som driftsform havde en selvstændig berettigelse, både som en social foranstaltning og som et område, hvorfra der kunne hentes stemmer til rigsdagsvalgene. I praksis måtte landarbejderforbundet naturligvis acceptere småbrugets eksistens, men først i 1920'erne ændrede man officielt signaler og talte om »bæredygtige småbrug«, udstykket fra offentlig jord og med statslige kreditter som en mulighed (og her skelede man utvivlsomt til danske forhold).

Vanskeligheden ved at forene så forskellige interesser under en hat gav sig i 1928 udslag i et oprørsforsøg med tyngdepunkt i Bergslagen. Det blev dog manet

i jorden. I 1930 sammensluttedes forbundet med »Upplands Lantarbetareförbund«. Gradvist blev de socialistiske krav lagt på hylden, i 1932 forsvandt kravet om lønarbejdets afskaffelse og i 1936 forsvandt resten af den socialistiske målsætning. Forbundet gik ind under LO, hvorefter det med forfatterens ord koncentrerede sig mere om produktionens fordeling end om dens organisering. Forbundet var nu blevet en ren lønmodtagerorganisation.

Som nævnt er Annette Thörnquist's afhandling ret snæver i sit sigte. Ganske vist gennemgås forbundets relationer til beslægtede organisationer og partier, men nogen markant indflydelse på den førte politik syntes disse ikke at have haft. Trods lejlighedsvis sammenfald og støtteerklæringer havde landarbejderspørgsmålet ikke den helt store interesse i de kredse. Det kunne have været spændende, såfremt forfatteren i højere grad havde inddraget lokale forhold i sine undersøgelser, også for herigennem at understrege landarbejderspørgsmålets heterogene karakter, såvel regionalt som socialt. Det kunne måske have givet emnet det kød og blod, som ideologikritikken mangler. Måske kunne det også have givet forfatteren stof til eftertanke: hvorfor slog bevægelsen aldrig rigtigt an? Var det alene modstanden fra arbejdsgiverside, som Thörnquist hævder, eller var budskabet det forkerte?

Torben Hansgaard

TIM TOFTEKÆR: Katyn affæren og Den Polske Eksilregering. En undersøgelse af en krigsforbrydelses konsekvenser. (Københavns Universitets Institut for Slavistik og Øststatsforskning. Rapporter 19). (København). 1989. 273 s.

Bogen er et udvidet og redigeret speciale fra 1986. Den handler ikke kun om Katyn affæren, sagen om de siden foråret 1940 ca. 15.000 savnede polakker, heraf ca. 8000 officerer, og hvoraf lidt over 4000 blev fundet i 1943 som lig i Katyn, men især om de polsk-sovjetiske relationer og generelt om det polske problem under krigen mellem stormagterne. Meget af bogen handler om den engelske regerings, især udenrigsministeriets holdning til problemerne omkring Polen. Mange emner, der ligger uden for Katyntemaet behandles derfor, f.eks. den polske eksilregerings problemer, spørgsmålet om de nye grænser og de vanskelige forhandlinger om general Anders' hær i Sovjet 1941-42.

I den polske og især i den internationale forskning er dette tema ikke nyt, men på dansk foreligger ikke en tilsvarende trykt fremstilling af dette spændende omend tragiske emne. Forf. har benyttet den omfattende internationale litteratur og de trykte kildesamlinger, og han har endvidere selv undersøgt dele af Foreign Office arkivet – men uden at det dog ses, at der her er kommet afgørende nyt frem. Den udmærkede fremstilling bekræfter den internationale litteraturs redegørelse for de mangfoldige ubehagelige problemer, som den polske eksilregering stod over for efter alliancen med Sovjet i juli 1941. Polakkerne befandt sig mellem storpolitikens møllesten, hvor retfærdighed og moral blev underordnet stormagternes egne sikkerhedshensyn, hvad enten det var Sovjets, Englands eller USAs.

Der er ikke noget nyt om selve Katyn sagen, og det er formentlig heller ikke muligt, før Sovjet løfter sløret for denne historiske hemmelighed, således som den polske generalprokurator officielt har krævet det af den sovjetiske generalpro-